

Shixnazar JUMANIYAZOV,
Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti professori
E-mail: shixnazarmadiyorov@gmail.com

PhD. Q. Olloyorov taqrizi asosida

TASVIRIY SAN'AT ORQALI TALABA-YOSHLARNI AXLOQIY TARBIYALASH OMILLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada tasviriy san'at orqali talaba-yoshlarni axloqiy va estetik tarbiyalashning milliy yondashuvdan foydalanishning ahamiyati haqida so'z boradi. Shuningdek, maqolada tasviriy san'at orqali talaba-yoshlarning ma'naviyatini yuksaltirish va ularning o'z fikr va his-tuyg'ularini rasmda ifodalash, ijodiy fikrlashini rivojlantirishga yordam berish imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, tabiat go'zalligi, tarbiya, go'zallikka muhabbat, axloqiy-ma'naviy tarbiya, badiiy asarlar, atrof-muhit.

FACTORS OF MORAL EDUCATION OF YOUTH-STUDENTS THROUGH FINE ARTS

Annotation

This article talks about the importance of using a national approach to moral and aesthetic education of youth-students through fine arts. Also, the article reveals the possibilities of raising the spirituality of youth-students through fine art, expressing their thoughts and feelings in pictures, and helping them develop their creative thinking.

Key words: fine art, natural beauty, education, love of beauty, moral and spiritual education, works of art, psychologist, environment.

ФАКТОРЫ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ-СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО

Аннотация

В данной статье говорится о важности использования национального подхода к нравственному и эстетическому воспитанию студенческой молодежи посредством изобразительного искусства. Также в статье раскрываются возможности поднятия духовности молодежи-студентов посредством изобразительного искусства, выражения их мыслей и чувств в картинах, помощи в развитии их творческого мышления.

Ключевые слова: изобразительное искусство, природная красота, воспитание, любовь к красоте, нравственное и духовное воспитание, произведения искусства, психолог, окружающая среда.

Kirish. Tasviriy san'at orqali talaba-yoshlarni axloqiy tarbiyalash asosan O'zbekiston muassasalarining o'quv dasturlarida ko'zda tutilgan. Respublikamizdagi ilk tasviriy san'at maktab dasturlaridan biri asosida talaba-yoshlarning tasviriy faoliyatining asl nusxa asosida rasm chizish, mavzuga asoslangan rasm chizish, bezak va dizayn, shuningdek tasviriy san'at bo'yicha suhbat kabi turlari tashkil etilgan.

O'zbekiston tasviriy san'ati, talaba-yoshlar bilimini shakllantirish uchun mahalliy va jahon madaniyatining yirik namoyandalaridan boshlab: Leonardo da Vinchi, Rembrandt, Mikelanjelo, Didro, Eduard, K. Brullo va Ch. Axmarov va boshqalar tabiat go'zalligini ko'rsatib, inson mehnatini, Vatanga muhabbatni, baynalmilal do'stlikni madh etuvchi va hokazo.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, biz yangi dastur yaratishni maqsad qilganimiz yo'q, lekin maqsadimiz mavjud dasturni takomillashtirish va takomillashtirishdir.

"Tasviriy san'at" dasturining asosiy maqsadi badiiy tarbiya va talaba-yoshlarda go'zallikka muhabbatni tarbiyalashdan iborat bo'lishi kerak. Bundan tashqari, oliy o'quv yurtlari tasviriy san'at dasturlari, axloqiy va estetik tarbiyani amalga oshirishga imkon beradigan o'ziga xos yondashuvga ega bo'lishiga qaramay, axloqiy tarbiyaga ko'proq e'tibor qaratishlari kerak. Tarkibni qayta ishlashda topshiriqlar va test usullari yetakchi professor-o'qituvchining asosiy rolini o'ynadi. Bu esa tasviriy san'atni o'rganish jarayonida milliy xususiyatlardan foydalanish talaba-yoshlarni axloqiy tarbiyalashda katta imkoniyatlar ochib berishini ko'rsatadi.

O'quv yili arafasida talaba-yoshlarni tasviriy san'at darslarida o'qitishga yondashuvda qo'llaniladigan usullarni aniqlash maqsadida malaka oshirish kurslari o'qituvchilari va talabalar o'rtasida so'rovnomalar tarqatdik. Javoblarni o'rganish jarayonida o'qituvchilar qator muammo va qiyinchiliklarga duch kelganligi aniqlandi. Umuman olganda, aksariyat maktablarda tasviriy san'at orqali axloqiy tarbiya berishning maxsus ta'lim vositalari, ayniqsa tavsiya etilgan metodlari mavjud emas.

Talaba-yoshlarning axloqiy-ma'naviy tarbiyasi, go'zalligida auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarning o'rni borligini ko'pchilik professor-o'qituvchilar yaxshi bilishadi. Ulardan ba'zilarida o'quv rejasi va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar ishlab chiqilgan.

Axloqiy tarbiya masalalarini hal qilish uchun u mavzuni chizish bo'yicha quyidagi o'quv rejalariga alohida e'tibor berdi:

- talaba-yoshlarning o'z fikr va his-tuyg'ularini rasmda ifodalash, ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berish.

- talaba-yoshlarni atrofda tabiatni, mahalliy xususiyatlar bilan bog'liq bo'lgan voqelikni kuzatishga jalb qilish, tevarak-atrofga hissiy munosabatni shakllantirish;

- ijro ishiga ongli yondashishni rag'batlantirish;

- xalqlar o'rtasidagi do'stlik, birodarlik va vatanparvarlik g'oyalari o'zida mujassam etgan mavzular, syujetlarga o'z hissiy munosabatini ifodalash.

- turli mavzularda rasm chizish orqali talabalarni Sharqning buyuk mumtoz adabiyoti bilan tanishtirish;

- xalq amaliy san'ati asarlari, ayniqsa, badiiy hunarmandchilik markazlarida qadr-qimmatini tushunishni shakllantirish.

Adabiyotlar tahlili. Badiiy asarlarni qo'yish va undan foydalanishga o'rgatish maqsadida san'at o'qituvchilarining umumiy mahorati bu asarni talaba-yoshlarga to'g'ri tushunish imkonini beradi. Shuni unutmashlik kerakki, bu psixologlar tomonidan isbotlangan. Masalan: san'at haqidagi rasmiy intervyu nafaqat inson hayoti jamiyatining o'tmishi va buguni haqida tasavvur berishga qodir, balki u tomoshabinni hissiy tashvishga, insoniylikka, vijdonga jalb qilishga qodir. Tuyg'ular odamning xatti-harakatlarini o'zgartirishi mumkin. A.V.Vygotskiy bunday hodisalarni "Go'zallik taassurotlari" deb atagan, u uni san'at asaridagi taassurot va kelajakdagi xatti-harakatlar va harakatlar uchun kuchli yangi motivatsiya deb ta'riflagan [1]. San'at mas'uliyat va fidoyilikni talab qiladi, u kishini buyuk ishlarga undaydi.

Tasviriy san'atni o'rganishda vizual metod katta ahamiyatga ega, shu munosabat bilan N.N. Rostovsev rasm chizish va yaratishda hissiyotlar hal qiluvchi rol o'ynagan, ya'ni odam haqiqatda ko'rmagan, eshitmagan, obyektga ega bo'lmagan, deb yozadi. Aynan shu yerdan bolalar ularni nima tashvishga solayotganini tasvirlaydilar - ularda to'liq tasavvurni to'playdigan va ularga kuchli hissiy ta'sir ko'rsatadigan hissiy qiziqish paydo bo'ladi [2]. Masalan, "Suv hayot manbai" mavzusi. Bolalar rasm va surat nusxasini ko'rib, o'qituvchilarning global ekologik ofatlar, suvdan samarasiz foydalanish haqidagi suhbatini tingladilar. Bu mavzu avvallari radio va televideniye orqali talabayo'zshlarga ma'lum edi. Bu talaba-yoshlarni hayajonga soladi va ular kuchli taassurot ostida ushbu mavzudagi rasmlarda o'z munosabatini bildiradilar. Bu masalaning asosiy maqsadi voqelik rolini aniq qabul qilishni shakllantirish bo'lib, u obrazda o'z munosabatini ifodalashga yordam beradi. Ularda mehnat faoliyati bilan birga tuyg'ulari ham kamol topadi, ularda insoniylik, mehr-oqibat, odob-axloq, o'zgaral dardini anglash, do'stlik, hamdardlik tuyg'ulari shakllanadi. «Islom diniga xos me'moriy obidalarda go'zallik,-deya ta'kidlaydi san'atshunos Muhammad Toqi Ja'fariy,-me'morchilikning manfaatdorlik hamda loyihaviy xususiyatlari bilan uzviy bog'liqdir [3]».

Haykaltarosh, rassom, me'mor, shoir va buyuk mutafakkir Italiyalik Buonarroti Mikelanjelo shunday deb yozgan edi: "San'atda ibtidoiy tasvirlar deb ataladigan rangtasvir - barcha fanlarning manbai va ildizi bo'lgan me'morchilik, landshaft tasviri va haykaltaroshlikning eng yuqori nuqtasidir". O'z sohasini bilish bilan bir qatorda talabalarni istalgan sohada pedagogik faoliyatga tayyorlash va tarbiyalashning asosiy tamoyillari, qoidalari va qonuniyatlarini ham bilish zarur. V.G. Belinskiy shunday deydi: «Odam go'zallik tuyg'usini rivojlantirishga tayyorlanmaguncha, hirs bo'lmasa, qattiq mehnat qilmasa, qat'iyat ko'rsatmasa, u hech qachon san'atga bormaydi [4]».

Natijalar va muhokama. Go'zallik tarbiyasi bugungi kunda ko'proq zarur, chunki mehnatda, ishlab chiqarishda, kundalik mehnatda go'zallikni anglash aqli va dunyoqarashi hamma uchun zarur, bu doimiy ehtiyojga aylangan, deb hisoblaydi. V.A. Suxomlinskiy ham buyuk ma'naviy g'oyalarni o'rgandi va xalqning pedagogik g'oyalarni zarur deb bilgan va ularning katta tarbiyaviy ahamiyatini ta'kidlagan. Tasviriy asarlar yaratish jarayonida eshitish va ko'rish kuchi jismoniy mashqlar natijasida ko'proq rivojlanadi. Axloqiy masalalar bo'yicha suhbatlar va maslahatlar uchun, shuningdek, qo'shimcha material sifatida asl va bezakdan saboq olish uchun badiiy asarlarni tanlash o'quv, tarbiyaviy va shakllantiruvchi masalalarni qondirishi kerak.

Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosi, birinchi navbatda, tarbiyaviy yondashuv hisoblanadi. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda inson shaxsida prof. N.N.Rostovsevning ta'kidlashicha, chizmachilikni o'rganishda o'quv vaziyati asosiy didaktik material hisoblanadi va uning konseptual jihati qanchalik mazmunli bo'lsa, ijodiy qobiliyatni amalga oshirishga yordam beradi [5].

Axloqiy tarbiya, umuman, ma'naviy tarbiya sifatida, maqsadli pedagogik ta'sir va atrof-muhitning bolaning shaxsiga bevosita ta'siri asosida amalga oshiriladi. Axloqiy tuyg'uni tarbiyalash, bu tuyg'u bolalarda mustahkam ishonchga aylanishiga harakat qilish kerak. So'rov jarayonida Xorazm viloyati o'qituvchilarning ko'pchiligi darsga yondashuvda

xotirani o'rgatish, tafakkur va tasavvurni shakllantirishga e'tibor qaratganligi ta'kidlandi. Psixologik yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, talabaning individual va psixologik sifatini to'g'ri baholamasdan, o'qituvchi samarali pedagogik vositani to'g'ri tanlay olmaydi. O'smir yoshi axloqiy tarbiyada nisbatan qiyinroq. Bu yerda ustozning mehribon ohangi, shogirdga erkalab murojaati, pedagogik odobi talaba va o'qituvchi o'rtasidagi asl munosabatlarni saqlaydi. Bu yerda turli xil ish turlari yordamida sinov mashg'ulotlari, o'quv-texnik vositalardan keng foydalaniladi, tahlil qilish uchun maxsus asarlarni tanlaydi, suhbat - yakuniy maslahatlashuvlar va tasviriy san'at bo'yicha amaliy mashg'ulotlar orqali talabaning his-tuyg'ulariga, ularning tashvishi, quvonchi, qiziqishi va quvonchi, g'urur tuyg'usi va hokazolarga ta'sir ko'rsatishga harakat qildik, shuningdek, ijobiy his-tuyg'ularni rag'batlantirish, go'zallik va axloqiy sifatning estetik tuyg'usini tarbiyalash yondashuvida qo'llaniladi.

Talabalarning axloqiy sifatini tarbiyalash imkoniyatlari ko'pincha maxsus tanlov materiallarida va shunga asoslangan tadbirlarda ko'rinadi. Bu yerda nafaqat o'qituvchi, balki talaba ham muntazam faoliyat bilan bog'langan. Nusxalarni tanlashda biz mamuniyat va mamuniyat ifodasi orqali asar haqida fikr yuritish yondashuvidan foydalanamiz.

Dekorativ rangtasvir eksperimental dastur mazmunida axloqiy-ma'naviy salohiyat va go'zallikdan foydalanishda o'zbek xalqining boy amaliy bezak san'ati alohida o'rin tutdi. Amaliy dekorativ san'at maktabi faoliyatida yuqori ta'lim salohiyati mavjud. Bunday o'quv mashg'ulotlari xalq hunarmandchiligi buyumlarining yuksak ma'naviy qadriyatini ochib beradi, talabayo'zshlarning estetik didini uyg'otadi, talabayo'zshlarni texnik mashg'ulotlar bilan qurollantirish mehnatga ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkonini beradi, mehnatga, kasb-hunar va hunar tanlashga aqliy va amaliy tayyorgarlik ko'radi.

Xulosa. Ta'kidlash joizki, amaliy xalq amaliy san'atining boshqa turlarini o'z ichiga olgan auditoriyadan va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlardagi kabi maqsad va masalaga ega bo'lib, u talaba-yoshlarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish, badiiy didini uyg'otish, badiiy didini uyg'otish, qiziqish va qiziqishlarini uyg'otadi. Talaba-yoshlar turli xalqlar madaniyatining ayrim xususiyatlari bilan tanishadilar, ularda bu go'zal naqshni yaratgan insonlarga hurmat tuyg'usi shakllanadi.

Dekorativ rasmda biz axloqiy tarbiyani - go'zallikni sevishni amalga oshirish uchun quyidagi masalalarni ko'tardik:

a) talaba-yoshlarni turli millat va elatlarning xarakterlari bilan tanishtirdik, shunda ular o'zlarining xususiyatlari va farqlarini tahlil qilishlari mumkin edi.

b) xalq amaliy san'atiga qiziqish, o'z madaniyatiga muhabbat va hurmat, o'z xalqining san'atiga, xalq amaliy san'at ustalariga mehr uyg'otish;

v) yoshlarni mehr-oqibat tuyg'usiga o'rgatish, go'zallik ta'limini rivojlantirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish;

g) mehnatsevarlikka tarbiyalash, nafis va go'zal buyumlar yaratish malakasini shakllantirish, xalq amaliy san'ati buyumlariga qiziqishlarini uyg'otish.

Xalq amaliy san'ati namunalari bilan tanishish, amaliy bezak berish talaba-yoshlarda badiiy taassurotlarni rivojlantiradi va kengaytiradi, badiiy didni rivojlantiradi, xalq amaliy san'atiga mehr-oqibat, hunarmandchilikka mehr tuyg'ularini tarbiyalaydi, ma'naviy yuksalishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте /Выготский Л.С// Психологический очерк. -2-е изд. -М.: Просвещение, 1967. - 94 с.
2. Ростовцев Н.Н. История методов обучения рисованию: Учеб. Пособие для студ. Пед /Н.Н.Ростовцев// Ин-тов.-М.: Просвещение, 1982, 192 с.
3. Мухаммад Тоқи Жафарий. Санъат ва гўзаллик Ислом талқинида.-Техрон. 1987.-115 б.
4. Белинский В.Г., Идея искусства / В.Г.Белинский // Москва: Просвещение, 1986.- 245 с.
5. Ростовцев Н.Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе: Учебник для студ. Худож.-графич.фак-тов пед /Н.Н.Ростовцев// Ин-тов.-2-е изд., доп. И перераб. - М.: Просвещение, 1980,-239 с.